

Kapetan bojnog broda
dr RADIVOJE JOVADŽIĆ

Mesto, uloga i uticaj marksističkog obrazovanja u procesu formiranja svestrano razvijene ličnosti starešine

O marksizmu i marksističkom obrazovanju kod nas se danas govori kao o razumljivoj i opravdanoj potrebi o kojoj ne može biti nikakvih sumnji i dilema. To se potvrđuje ili u okviru stručnih, teorijskih i filozofskih rasprava o marksizmu, pri čemu se vrlo uspešno dokazuje relevantnost marksizma; ili se, pak, govori o idejnim, ideološkim i društveno-političkim implikacijama marksističkog obrazovanja. Uvažavajući u najvećoj mogućoj meri sve teorijske i praktične razloge o opravdanosti i potrebi takvog obrazovanja, još uvek ostaju brojne teškoće i problemi oko izrade koncepcije, plana, programa i čitavog sistema marksističkog obrazovanja u školama i drugim oblicima obrazovanja u našem društvu uopšte, pa delom i u oružanim snagama.

Razmatranje svih problema vezanih za marksizam i marksističko obrazovanje u oružanim snagama, a pre svega u vojnim školama, prevazilazi mogućnosti jednog saopštenja. Zbog toga smo se ograničili na tri grupe problema čije razmatranje može pridoneti sadržajnoj raspravi o mestu, ulozi i uticaju marksizma i marksističkog obrazovanja u procesu formiranja svestrano razvijene ličnosti starešine oružanih snaga našeg društva, i to: *prva grupa* problema odnosi se na probleme koji se tiču marksizma i marksističkog obrazovanja uopšte u društvu, a posebno u oružanim snagama, na ciljeve, zadatke

i potrebu za tim obrazovanjem u oružanim snagama, na karakter, ulogu i uticaj znanja stečenih u tom obrazovanju na ukupni rad starešina, a posebno njihovu ulogu u procesu formiranja svestrano razvijene ličnosti starešine; *druga grupa* problema odnosi se na neke elemente sistema marksističkog obrazovanja u vojnim školama, pre svega na njegov sadržaj (program), načine realizacije, te na starešine — nastavnike koji u tom procesu neposredno učestvuju, uz osvrt na programe ideološko-političkog obrazovanja starešina; *treća grupa* problema odnosi se na elemente, odnosno činioce marksističkog obrazovanja i njihovo praktično ostvarivanje u vojnim školama.

Na kraju ćemo se dotaći nekih problema daljeg razvoja i usavršavanja marksističkog obrazovanja kako bi njegov uticaj na formiranje ličnosti starešina bio još veći.

I

Nije sporna činjenica da je svako društvo u bilo koje vreme imalo, odnosno nastojalo da ima »svoj« tip ličnosti, a ako je imalo i vojnu silu — i svoj tip starešine. Međutim, takav tip ličnosti i starešine uvek je bio uslovljen društveno-istorijskim razvojem u datoj eposi i bio je rezultat napora u realizaciji određenih shvatanja o čoveku i njegovoj ulozi u društvu, istoriji ili u konkretnim sferama njegovog društvenog delovanja, kakva je i vojna, a koja su izvirala iz određenih naučnih saznanja ili ideoloških postavki. Ta naučna saznanja, ideali i druge vrednosti određenog društva uvek su činili i danas čine osnovu celovitih i različitih teorija vaspitanja i obrazovanja ljudi u njemu.

Ideal svakog društva i njegove teorije vaspitanja i obrazovanja je da mlade generacije u procesu vaspitanja i obrazovanja usvoje i prihvate vladajuću ideologiju i osnovne vrednosti društva i da steknu znanja i sposobnosti koje će im omogućiti da se uspešno uključe u život i rad za dalji prosperitet tog društva.

Temelj naše teorije vaspitanja i obrazovanja je marksizam, odnosno marksističko shvatanje istorije, društva, čoveka — njegove ličnosti i njegovog delovanja i uloge u istorijskim zbivanjima. Marksističko shvatanje čoveka i društva zahteva sebi primerenu teoriju vaspitanja i obrazovanja i po cilju i po sadržaju. Bitna karakteristika te teorije je humanizam, a njen cilj je stvaranje kreativne, revolucionarne i slobodne ličnosti. Ta karakteristika izvire iz osnovnog načela Marksovog mišljenja: »Čovek je mera svih vrednosti«.

Vaspitanje i obrazovanje u oružanim snagama samo su deo opšteg procesa vaspitanja i obrazovanja u našem samoupravnom društvu, dakako sa izvesnim specifičnostima, s obzirom na prirodu profesije za koju se pripremaju mlade generacije u oružanim snagama. No, i ovde ono polazi od navedenog Marksovog mišljenja o čoveku koje je Tito izrazio rečima: »Čovjek je odlučujući činilac opštenarodne odbrane... pa zbog toga o njemu uvijek i prije svega treba voditi brigu«.

Kakvo mesto, ulogu i uticaj ima marksističko obrazovanje u procesu ukupnog obrazovanja mladih generacija, posebno u procesu formiranja svestrane ličnosti budućih starešina? Odgovor na to pitanje može se dobiti samo ako se razume pojam marksističkog obrazovanja, a koji se može razumeti samo ako se razume bit marksizma. Dakle, mesto i uloga marksističkog obrazovanja u procesu ukupnog obrazovanja i njegov uticaj u procesu formiranja ličnosti čoveka u samoupravnom socijalističkom društvu, što znači i budućih starešina, uveliko su, ako ne i presudno, određeni shvatanjem biti marksizma i pojma marksističkog obrazovanja. Upravo u tome su najveće teškoće. Naime, svedoci smo postojanja različitih shvatanja marksizma. Šta je autentično Marksovo u marksizmu u uslovima kada je ono zapretano brojnim ideološkim naslagama i različitim mistifikacijama? Ne ulazeći u sva konkretna shvatanja marksizma, valja istaći da je shvatanje marksizma kao završene misli, koja može dati odgovore na sva pitanja, bez ulaganja vlastitog misaonog napora u traženje odgovora, i koja je kao večna i neprikosnovena istina pohranjena u delima klasika marksizma, daleko ispod duhovnog Marksovog nivoa i u suprotnosti sa biti njegovog mišljenja.

Za razliku od takvog shvatanja, shvatanje marksizma kao celovitog naučno-revolucionarnog mišljenja, odnosno bitne istorične, kritičke i stvaralačke misli (teorije i učenja) naše epohe i našeg sveta, bilo bi, po našem mišljenju, najbliže biti Marksovog mišljenja ako se ne bi možda i poklapalo sa njom.

Ova dva shvatanja marksizma koja smo za ovu priliku izdvojili određuju, u suštini, i dva bitno različita shvatanja pojma marksističkog obrazovanja koja imaju različite ciljeve, zahteve i zadatke u ukupnom obrazovanju mladih generacija i formiranju njihove ličnosti. Dogmatizovani marksizam, marksističko obrazovanje i vaspitanje i idejno osposobljavanje ne može drugačije da vidi nego kao utvrđeni sistem prenošenja informacija o čoveku, društvu, istoriji i revoluciji, njihovo prihvatanje kao apsolutno jasnih i za sva vremena utvrđenih i sistemski složenih istina. Iz toga sledi da takvo ob-

razovanje nema za cilj i zadatak da stvara, odnosno formira misao i kreativne ličnosti, već da stvara »vernike«, kao izvršioce i sredstva »više ideje«; da formira teonomnu, a ne autonomnu moralnost ljudi; da traži od ljudi prihvatanje objašnjenog, a ne osposobljava ih za samostalno objašnjenje i razumevanje sveta oko sebe, svoga delovanja i sebe samih; uči ih podržavanju, apologetstvu i pasivnosti, a ne kreativnosti i revolucionarnosti; stvara vođene ličnosti, a ne slobodne i samostalne u svom delovanju, itd.

Iz drugog shvatanja marksizma, za koje mislimo da je u duhu Marksovog mišljenja i da izražava njegovu bit, proizilazi da je marksističko obrazovanje proces razvijanja i usvajanja jednog sistema mišljenja (teorije, učenja) iz kojeg izrastaju znanja i uverenja na kojima se mogu zasnivati konkretne životne akcije, stavovi i društveni odnosi koji imaju bitno humanističke i revolucionarne karakteristike. Cilj takvog marksističkog obrazovanja je stvaranje filozofskih, teorijskih, naučnih i idejnih pretpostavki za aktivno, stvaralačko, kritičko i revolucionarno angažovanje čoveka — pojedinca, pre svega mlade generacije, u izgradnji »čovekovog društva« ili, kako je to Marks govorio, »podruštljenog čovečanstva«, što znači takvih društvenih odnosa u kojima će čovek na najprikladniji i svojoj ljudskoj biti primeren način ostvariti sadržaj i smisao svoga života. Ukratko, to je marksizam i marksističko obrazovanje koji sadrže revolucionarnost i humanizam u svojim osnovama. Kao takvo, marksističko obrazovanje je ne samo nužni elemenat ukupnog obrazovnog i vaspitnog sistema mladih generacija u samoupravnom društvu, pa time i oružanim snagama, već i elemenat koji prožima ili treba da prožima sve druge elemente toga sistema kako bi njegov rezultat bio svestrano razvijena, što znači slobodna, samostalna, kreativna, kritička ličnost i ličnost osposobljena za ukupno društveno, političko i idejno delovanje koje sa konkretnim profesionalnim obrazovanjem i radom čini njegovu svestranost. U tom smislu, marksističko obrazovanje treba shvatiti: a) u širem smislu, kao celokupni proces obrazovanja i vaspitanja, u kojem se postiže takav nivo kulture ličnosti koji joj omogućava samostalno, stvaralačko, kritičko i na naučnim saznanjima utemeljeno shvatanje prirode, društva, čoveka i sveta u celini, kao i pojedinih sfera čovekovog delovanja, pa u tom sklopu i sfere delovanja u odbrani društva; b) i u užem smislu, kao neposredni studij ili proučavanje marksizma (što zavisi od nivoa škole), kao teorije, filozofije, nauke i njegovih metodoloških postulata i rešenja, dakle osnovnih kategorija i pojmova Marksovog mišljenja, ali ne odvojeno od zbiljnosti života, već u tesnoj vezi sa

njim, kako bi se postiglo relevantno svojstvo marksističkog učenja — jedinstvo marksističke revolucionarne i humanističke teorije i prakse života čoveka i društva.

Oba shvatanja marksističkog obrazovanja u sebe uključuju, pored naznačenog, još i ukupnu delatnost konkretne škole, njenu organizaciju, rad omladinskih organizacija i organizacija Saveza komunista, što znači sve ono što doprinosi razvijanju pozitivnih osobina mladih ljudi, a u našem slučaju budućih starešina oružanih snaga.

Pretpostavka uspešnom postizanju ciljeva marksističkog obrazovanja je sticanje i usvajanje određenog znanja koje je rezultat toga obrazovanja. Međutim, ta se znanja, i po formi, sadržaju, pa i načinu sticanja, razlikuju od znanja koja se stiču i usvajaju putem drugih oblika obrazovanja, posebno stručnog, gde spada i vojno, a koja mladog čoveka — starešinu osposobljavaju kao stručnjaka za određenu profesiju. Bit te razlike je u tome što znanje koje se stiče u procesu marksističkog obrazovanja nije operativno, odnosno neposredno upotrebljivo i korisno, u smislu u kome je to stručno znanje. Nerazumevanje te razlike i, posebno, nerazumevanje prirode i značaja znanja koja se stiču i usvajaju u procesu marksističkog obrazovanja, a pod uticajem brojnih specijalističkih nauka koje formiraju stručnjake različitih profila, kao i nepobitne činjenice da se bez stručnog znanja danas ne može uspešno delovati ni u jednoj sferi života i rada, često vodi do omalovažavanja tih znanja i ukupnog marksističkog, odnosno idejnog i političkog obrazovanja. Zbog toga se neretko u praksi tom obrazovanju dodeljuje drugorazredna uloga, kao da se ono može odlagati, pa i ne ostvarivati, a da se to negativno ne odrazi na uspešno angažovanje starešina.

Međutim, iako znanja koja se stiču i usvajaju u procesu marksističkog obrazovanja nisu operativna, odnosno neposredno upotrebljiva i korisna u smislu stručnih, socijalističkih znanja, ipak, ona su nužna i, rekli bismo, temeljna za svako stručno delovanje, jer formiraju čoveka kao ličnost koja koristi stručna znanja. A poznato je da se stručna znanja mogu koristiti u različite svrhe i na različite načine.¹

Na čemu se zasniva stav o znanjima koja se stiču i usvajaju u procesu marksističkog obrazovanja, kao temeljnim znanjima? Taj stav se zasniva na činjenici da u procesu tog obrazovanja mladi ljudi dolaze do saznanja o temelju ljudskog opstanka kao slobodnih ljudi.

¹ Raketna rampa se može, na primer, okrenuti napred, ali i nazad. U kom pravcu će biti uperena ne zavisi od stručnjaka za rakete, već od čoveka koji pokreće rampu, odnosno od toga gde on hoće i želi da je okrene i protiv koga želi da je upotrebi.

Ono daje uvid u celinu sveta i celinu konkretnog društva, konkretnih pojava i procesa koje čine sadržaj tog društva i putem kojih čovek saznaje svoje mesto, ulogu, svrhu i smisao svoga života. To potvrđuje i sledeće:

1. Nije teško shvatiti da neprijateljska delatnost protiv naše zemlje, bez obzira na vrstu ili oblik i stranu sa koje dolazi, u suštini, predstavlja aktivnost usmerenu na slabljenje naše odbrane, čime, u krajnjoj liniji, narušava temelj našeg društvenog života i osnovnog društvenog odnosa — samoupravljanje — do kojeg nam je veoma stalo, jer želimo da ostanemo ono što jesmo, slobodni ljudi u izboru načina opstanka. Zbog toga uspešna odbrana od svake neprijateljske aktivnosti prema našem društvu zahteva neizostavno sticanje i usvajanje temeljnih znanja našeg samoupravnog opstanka bez kojih mi kao ljudi koji izgrađujemo socijalizam ne možemo delovati, jer su ta znanja temelj svakog našeg misaonog i praktičnog delovanja u društvu, pa tako i delovanja u području odbrane. A takvo znanje upravo pruža marksističko obrazovanje, naravno uz uslov da problematizira samoupravljanje kao temelj našeg života i opstanka.

2. Prema našoj koncepciji opštenarodne odbrane, čovek je odlučujući činilac snage i nepobedivosti Jugoslavije. Taj stav, takođe, pretpostavlja navedeno temeljno znanje, jer on ne može biti izveden samo uvidom u činioce rata, među kojima je i čovek, ma koliko se njemu pridavali posebni kvaliteti u odnosu na druge činioce. Čovek je uvek određeno istorično biće, odnosno, kako to Marks kaže, »sveukupnost društvenih odnosa«. U kakvom će se odnosu naći čovek kao »činilac« prema drugim činionicima rata, te kakav će odnos biti uspostavljen između njih, to bitno zavisi od sadržaja ljudskog društvenog života, po kome on jeste to što jeste u određenom istoričnom trenutku. Drugim rečima, šta je čovek i da li je on zaista odlučujući činilac snage odbrane samoupravljanja i njenog ishoda, doznaje se, pre svega, raščlanjavanjem i saznavanjem sadržaja društvenih odnosa (dakle, temelja društva) u kojima on živi, koje u većoj ili manjoj meri izgrađuje i koji ga određuju. Upravo, marksističko obrazovanje mora da raščlani i u vezi sa čovekom sazna te odnose, naravno, opet, ukoliko problematizira čoveka, a moralo bi da ga problematizira s obzirom na ključno Marksovo mišljenje o čoveku kao »korenu svih stvari« i »meri svih vrednosti«.

Delimično objašnjeni primeri potvrđuju to da stečena i usvojena znanja u procesu marksističkog obrazovanja nisu neposredno operativna. Ali, time što su ona znanja onoga što čini naše društvo zajednicom, zatim onoga što predstavlja ciljeve odbrane i time što

poznaju sredstva koja tim ciljevima stoje na raspolaganju, ta znanja, kao temeljna, na poseban način su, takođe, operativna. Ta operativnost, doduše, nije neposredna, ali je zato neosporna, jer — budući da poznaje razlog zajedničke borbe, sredstva i svrhu te borbe — temeljno znanje uvek i u najkonkretnijim tekućim pitanjima i stručnim poslovima naših starešina povezuje na izgled izdvojene pojave sa pitanjima odbrane. To nameće zaključak: marksističko obrazovanje je nužni i nezamenljiv uslov ukupnog delovanja naših starešina kao profesionalnih stručnjaka u području odbrane, jer im ono omogućava da shvate temelj njihovog sopstvenog društva i njegove potrebe koje treba da dožive kao svoje sopstvene, kao temelj svog sopstvenog života, i života ljudi i društva u celini, kao ljudskih, dakle slobodnih, ravnopravnih, nezavisnih, revolucionarnih i kreativnih bića. Drugim rečima, marksističko obrazovanje omogućuje jedinstvo saznatog i doživljenog u društvu sa sadržajem i smislom vlastitog stručnog delovanja u tom društvu. To je, u suštini, ispunjavanje uvek traženog i često ponovljenog zahteva o jedinstvu svesti i delovanja, odnosno o jedinstvu klasno-revolucionarnog osveščavanja čoveka i revolucionarnog delovanja, što tek čini čoveka kompletnom ličnošću, a u našim oružanim snagama kompletnim starešinom.

II

Nesporna potreba za marksističkim obrazovanjem starešina naših oružanih snaga i uticaj toga obrazovanja na formiranje njihove svestrane ličnosti zatim apsolviranje sadržaja pojmova marksizma i njemu primerenog marksističkog obrazovanja i, na kraju, utvrđivanje ciljeva toga obrazovanja, samo su pretpostavke ili teorijske osnove za konstituisanje celovitog sistema marksističkog obrazovanja. Iako u svim tim pitanjima mogu, ali i ne moraju, postojati dileme, nejasnoće i teškoće, što zavisi i od shvatanja pojma marksizma, ipak pravi problemi iskrsavaju u naporima pri uspostavljanju takvog sistema obrazovanja koji bi omogućio da se te teorijske pretpostavke pretoče u praksu obrazovanja koje bi doprinele formiranju svestrano razvijene ličnosti budućeg starešine. Međutim, ti problemi nisu karakteristični samo za marksističko obrazovanje u vojnim školama, već i u školama u društvu.

Sistematsko i organizovano marksističko obrazovanje u JNA ima dugu tradiciju, posebno kada je reč o obrazovanju starešina i onih mladih ljudi koji se spremaju da to budu. Ono ima korene i bogato

iskustvo još u oružanoj revoluciji, a prve organizovane oblike dobilo je formiranjem prvih kurseva za starešine vojnih škola. Danas to obrazovanje ima oblikovan i veoma razgranat sistem koji prevazilazi okvire delatnosti vojnih škola i proteže se, u različitim oblicima i vidovima, na svakodnevne delatnosti naših starešina u jedinicama i ustanova.

Ne ulazeći u sve probleme vezane za konstituisanje sistema marksističkog obrazovanja, izdvojicemo samo neke svrstane u tri grupe koji se moraju uspešno rešiti da bi marksističko obrazovanje ostvarilo očekivanu ulogu i izvršilo potreban uticaj na formiranje svestrane ličnosti mladih ljudi koji se spremaju za poziv starešine u našim oružanim snagama. To su: *prvo*, problemi koji su vezani za utvrđivanje sadržaja (programa) marksističkog obrazovanja; *drugo*, problemi didaktičke i metodičke prirode; i *treće*, problemi nastavnika — starešina. Navedeni problemi i zadaci koji stoje pred marksističkim obrazovanjem istovremeno su i njegovi bitni činoci od čijeg uvažavanja, uveliko, ako ne i presudno, zavisi uspešno postizanje njegovih ciljeva.

1. Pri izradi programa marksističkog obrazovanja u vojnim školama poseban teorijski, praktički i metodološki značaj mora da ima Titov stav izrečen u poznatom intervjuu časopisu »Vojno delo«. Taj stav glasi: »Bez shvatanja klasne suštine naše revolucije i uloge oružanih snaga u oružanoj borbi i revoluciji, bez razumevanja našeg puta u socijalističkoj izgradnji i s njim povezane odbrambene politike, ne mogu se razumjeti ni naš savremeni društveni razvitak i suština klasne borbe, ne mogu se shvatiti socijalistički karakter ni zadaci oružanih snaga u odbrani nezavisnosti, samoupravnog socijalističkog sistema i tekovina naše narodnooslobodilačke borbe i revolucije.«²

Imajući na umu ovaj stav u kojem je iznet zahtev za nužnim razumevanjem naše ukupne društvene stvarnosti, zatim napred izneto shvatanje marksizma u užem i širem smislu i o sadržaju, odnosno programu marksističkog obrazovanja u vojnim školama u oružanim snagama u celini, moglo bi se zaključiti da marksističko obrazovanje svojim sadržajem mora da obuhvati i problematizira: *prvo*, marksizam u užem smislu, dakle kategorije i pojmove Marksovog mišljenja uz stalno njihovo osavremenjavanje; *drugo*, aktueliziranje i dalje razvijanje njegovih teorijskih postavki; *treće*, metodološku dimenziju marksizma; *četvrto*, ukupnu našu društvenu praksu (a posebno klasnu suštinu naše revolucije i naš put u socijalističkoj izgradnji), uključujući i praksu oružanih snaga (posebno njihovu ulogu u oružanoj

² Josip Broz Tito, *Nauka u službi odbrane zemlje*, intervju časopisu »Vojno delo« br. 6/73, str. 11.

borbi i revoluciji) i našu odbrambenu politiku, i to tragom Marksovog metodološkog postupka. Takvi sadržaji moraju biti obuhvaćeni svim programima marksističkog obrazovanja, bez obzira na nivo školovanja, s tim što bi nivo škole određivao obim i dubinu obrade pojedinih pitanja, nivo apstrakcije i konkretizacije i metod njihove obrade. To znači da se pojedini delovi navedenih sadržaja ne mogu izostaviti na nekom nižem nivou školovanja da bi se obrađivali na nekom višem nivou, jer na taj način prekraćujemo veliki broj mladih ljudi — budućih starešina za određeni obim znanja s obzirom na to da izvestan broj njih i ne dođe do sledećeg nivoa školovanja.

2. Ovako koncipiran sadržaj (program) marksističkog obrazovanja mora biti didaktički i metodički oblikovan, a metode njegove realizacije moraju odgovarati prirodi tog sadržaja. Da bi bio didaktički i metodički oblikovan, on mora biti teorijski i sadržajno konzistentan, odnosno ne mogu postojati protivurečnosti između pojedinih delova, a pojedine činjenice moraju biti prirodno povezane, među sobom koherentne i jedna iz druge da proističu. Metode realizacije sadržaja marksističkog obrazovanja moraju, pak, korespondirati biti marksizma i ciljevima tog obrazovanja. Na primer: ne može se marksističko obrazovanje realizovati metodama koje od učenika — pitomaca — slušalaca zahtevaju bespogovorno prihvatanje prezentiranog sadržaja i potpuno pasivan odnos u obrazovnom procesu, a istovremeno tvrditi da marksizam traži aktivnu i stvaralačku ličnost; ne može se tvrditi kako marksizam nije nametnut i dirigovan način mišljenja i shvatanja, a istovremeno ga prezentirati kao »političku direktivu« ili ga shvatati kao nametnuto mišljenje; ne može se marksističko obrazovanje odvijati u uslovima birokratskih i uopšte loših međuljudskih odnosa u školama (jedinicama ili ustanovama) u kojima se nipodaštava, pa i maltretira ličnost učenika — pitomaca — slušalaca, a istovremeno tvrditi da je »čovek mera svih vrednosti« »koren svih stvari«, »odlučujući činilac naše odbrane«; ne može se tvrditi da marksizam traži od čoveka odgovorno ponašanje, zbiljski humanizam i revolucionarno delovanje, a da se u praksi koči inicijativa, ukalupljuju misli i akcije ljudi i potcenjuje njihova uloga u životu i radu jedinice, itd. Za usvajanje demokratskog i revolucionarnog učenja, demokratskog i humanog shvatanja čoveka i njegovog delovanja, potrebna je demokratska i humana atmosfera u društvu, pa i u školama u tom društvu.

Osnovni metodički zahtev marksističkog obrazovanja u realizaciji sopstvenog sadržaja i postizanju svojih ciljeva jeste visoki stepen saopštivosti teorijskih poruka marksizma i poruka iz naše prakse

radi njihovog što potpunijeg usvajanja kao pretpostavke stvaralačkog i slobodnog delovanja. Otuda je takvim sadržajima i ciljevima marksističkog obrazovanja najprimerniji *dijalog*, kao metoda prenošenja i usvajanja određenih poruka, jer on traži od svih učesnika u procesu marksističkog obrazovanja veliku intelektualnu i stvaralačku angažovanost, omogućava izmenu i borbu mišljenja, omogućava učenicima, pitomcima, da provere svoja znanja, da pokažu svoju sposobnost mišljenja i da ga dokazuju. Ta metoda omogućava pretvaranje stečenih znanja učenika — pitomaca u njihova vlastita uverenja, što znači u shvatanja koja nisu nametnuta spolja i protiv njihove volje, već ih stiču i usvajaju kao plod slobodnog i, otuda, svesnog i odgovornog sudelovanja u obrazovnom procesu. Takva metoda omogućava formiranje osobina ličnosti budućih starešina koje je čine kompletnom i svestranom, smisao za odgovornost, kritičnost i samokritičnost, visoka revolucionarna svest, svestrano obrazovanje, solidna stručnost, skromnost, poštenje i ljudskost.

3. Tako koncipiran sadržaj marksističkog obrazovanja i metod njegove realizacije samo naznačuje šta i kako bi trebalo raditi. Preostaje još samo njegovo konkretno realizovanje koje uglavnom presudno zavisi od starešine — nastavnika.

Činjenica je da u školama i van njih nema marksističkog vaspitanja i obrazovanja, pa ni samog marksizma bez marksistički obrazovanih i marksistički orijentisanih starešina — nastavnika, bez obzira na kvalitet programa i ispravne koncepcije sistema marksističkog obrazovanja. Međutim, mora se priznati, kada se ima u vidu ukupno školstvo u našem društvu, da takvih nastavnika ima, ako ne malo, a ono sigurno nedovoljno. To verovatno ima značajnog uticaja na mlade generacije koje nastavljaju školovanje u vojnim školama.

Poseban značaj marksistički obrazovanog i marksistički orijentisanog starešine — nastavnika proizlazi i iz činjenica da se u pojedinim profesijama može prihvatiti stav da ljudi mogu da budu samo stručnjaci za svoj posao, na primer lekar ili bilo koje drugo zanimanje mogu biti samo stručnjaci u svojoj oblasti, iako je loše ako su samo to, dok starešina, a posebno nastavnik, ne sme biti samo stručnjak u užem smislu te reči. On mora biti još nešto drugo što nadilazi stručnu specijalnost; mora biti prožet društvenošću, reprezentant najboljih društvenih htenja, nadahnut najprogresivnijim idejama i idealima, jer samo tako može da veže ljude za sebe, da ih mobilise za akciju i da ih vaspitava u duhu najviših društvenih vrednosti — samoupravljanja, socijalizma i humanizma. Starešina — nastavnik marksističkog obrazovanja mora biti u vrhu teorijskih, filozofskih i uop-

šte naučnih dostignuća marksizma. Ispunjenje tog zahteva i posjedovanje navedenih osobina bitna su pretpostavka uspešnog ostvarivanja nastavničke uloge i njenog vaspitnog uticaja na mlade generacije u oružanim snagama u procesu formiranja njihove ličnosti, posebno onih kvaliteta koji su bitni za obavljanje starešinskog poziva — hrabrost, junaštvo, ljubav prema svojoj domovini i spremnost na žrtvovanje za osnovne društvene vrednosti samoupravne socijalističke zajednice itd.

III

Da bi se moglo sadržajnije raspravljati o marksističkom obrazovanju u vojnim školama, posebno o njegovim činiocima: sadržaju, metodi i ulozi nastavnika u ukupnom vaspitnom i obrazovnom procesu mladih generacija u oružanim snagama, nužna su ozbiljnija istraživanja funkcionisanja sistema obrazovanja. Nažalost, takvih istraživanja uglavnom nema.

Dosadašnja razmatranja kod nas o navedenim, problemima pretežno imaju karakter uopštenih rasprava bez ulaženja u neke konkretnije aspekte toga sistema.

Razmatranje u ovom prilogu takođe ima taj karakter, s tim što se oslanja i na neke lične opservacije do kojih se došlo u neposrednom kontaktu sa upravama pojedinih škola, učenicima — pitomcima i njihovim starešinama i nastavnicima, kao i lična razmišljanja autora ovog priloga o pojedinim problemima marksističkog obrazovanja i uticaju toga obrazovanja na vaspitanje i ukupno formiranje ličnosti mlade generacije — budućih starešina u oružanim snagama. Evo nekoliko zapažanja:

1. U celini gledano, opšti tretman marksističkog obrazovanja odgovara njegovoj ulozi i ciljevima u ukupnom vaspitnom i obrazovnom procesu u vojnim školama. Međutim, u praksi još uvek ima pojedinačnih nerazumevanja značaja tog obrazovanja koje se, između ostalog, moramo priznati, pothranjuje izvesnim tehnokratskim, birokratskim ili njima sličnim shvatanjima. Uža stručna znanja i sposobnosti, koja su inače nužna, često se vrednuju mnogo više od onih koja se stiču i usvajaju u procesu marksističkog obrazovanja, čime se umanjuje vaspitna uloga i uticaj marksističke misli u procesu formiranja ličnosti budućih starešina. Pri tome se, uglavnom, marksističko obrazovanje tretira kao teorija (i »teoretisanje«) nasuprot praksi, pri čemu se često i teorija i praksa pogrešno i površno razumeju.

2. U opštem tretmanu, marksističko obrazovanje se često izjednačava sa ideološko-političkim radom ili obrazovanjem, što je, uglavnom, pogrešno, jer pojam »ideološko-politički« može imati šire značenje od pojma »marksističko obrazovanje«, ali i uže, posebno kada pojam »ideološko-političko« odredimo kao jedan aspekt ili dimenziju marksizma i obrazovanja koja izvire iz njega, što je, mislimo, i pravilnije.

3. Opšta karakteristika sadržaja marksističkog obrazovanja u vojnim školama je prevelika rascepanost i usitnjenost tih sadržaja na pojedine predmete koji se malo naslanjaju jedni na druge i ne proističu jedan iz drugog, što bi bilo prirodno, s obzirom na celovitost marksizma kao nauke, filozofije i teorije. Sve se više insistira na posebnim naučnim disciplinama koje treba da izučavaju marksizam, pri čemu se gubi iz vida njegova celina. U tim uslovima teško je ostvariti osnovni cilj marksističkog obrazovanja — steći uvid u celinu sveta, društva i čoveka. Ako se tome doda da sadržaji pojedinih takvih posebnih naučnih disciplina, na primer, socijologije, psihologije, pa i marksističke filozofije — ponekad sadrže teze koje ne proizilaze uvek iz izvornog marksizma, a da ima dosta i onih koje proizlaze iz nekih drugih učenja, ili pogrešno shvaćenog i uprošćenog marksizma, onda se opšti utisak o sadržaju i uticaju takvog obrazovanja pogoršava.³

Dakako, moglo bi se sve to braniti tvrdnjom da zbir svih znanja koja se stiču i usvajaju u predmetno razdvojenom marksističkom obrazovanju omogućava našim učenicima — pitomcima sticanje i usvajanje celovitog znanja, odnosno uvid u celinu marksizma. No, ostaje pitanje da li se do znanja o celini može doći bez obuhvata te celine jednim celovitim mišljenjem. O tome bi se moglo raspravljati, kao i o tome da li suštini marksizma odgovara njegovo cepanje na posebne društvene nauke.

4. Gledano u celini, starešine — nastavnici koji su angažovani u procesu marksističkog vaspitanja i obrazovanja uglavnom zadovo-

³ Tako, na primer, u predmetu »osnovi marksističke filozofije sa elementima logike« za opšte srednje vojne škole nema ni reči o dijalektičkoj logici, o čoveku, o humanističkoj dimenziji Marksovog mišljenja; u predmetu »marksistička filozofija« za vojne akademije, u odeljku »Osnovna pitanja marksističke filozofije«, obrađuju se osnovne filozofske kategorije i dijalektički zakoni kao Marksove kategorije i zakoni, kao da te kategorije nije znao još Aristotel ili kao da dijalektički zakoni nisu formulisani još kod Hegela, a pri tome je ispušteno sve ono što su zaista filozofska pitanja Marksa — čovek, njegov rad, teorija otuđenja, humanizam itd.; u predmetu »sociologija«, takođe za vojne akademije, u odeljku koji se odnosi na naše društvo, dato je svega 4 časa od ukupnih 64 za ovaj predmet — što je u očitoj suprotnosti sa citiranim Titovim stavom o nužnosti proučavanja i »razumevanja naše ukupne društvene prakse«.

ljavaju. Oni su marksistički orijentisani, a i kao ličnosti poseduju u većini slučajeva navedene kvalitete. No, analiziranjem njihove ukupne praktične delatnosti, mogli bi se utvrditi određeni nedostaci u njihovom radu. Naime, određeni broj nastavnika vaspitno-obrazovnom procesu prilazi rutinerski, bez unošenja cele svoje ličnosti. Oni često nastupaju kao »stručnjaci«, a ne kao ljudi široke opšte kulture i opštih znanja, što umanjuje njihov uticaj kao ličnosti da sadržaje koje predaju pretvaraju u uverenja svojih učesnika — pitomaca, i to: snagom svoje ličnosti, uverljivošću prezentiranih znanja, neodoljivošću vlastitog primera itd. Osim toga, manji broj nastavnika zaostaje i u stručnom pogledu za vrhunskim dostignućima marksističke teorije, pa nisu u stanju da je prate, razvijaju i osavremenjuju, već robuju nekim prevladanim shvatanjima (nekih) ključnih pitanja i pojmova u marksizmu. Pri tome, među njima ima i onih sa najvišim akademskim zvanjima, što znači da su oni nakon sticanja tih zvanja »stali« u daljem svom razvoju i učenju. Poseban nedostatak kod nekih nastavnika je taj što nemaju dovoljno razvijen smisao za samostalan naučnoistraživački rad, što znači da nedovoljno poznaju metodologiju bez koje se, kao što se zna, ne može uspešno baviti tim radom.

Problem vrednovanja rada starešina — nastavnika takođe je još aktuelan. Još uvek nije realizovan zahtev da se dobar nastavnik vrednuje kao i dobar komandant.

U oblasti didaktike i metodike nastavnici nastoje da primene one metode koje daju najbolje rezultate. Međutim, i tu ima određenih nedostataka. Interesantno je da pretpostavljene starešine i uprave pojedinih škola mnogo više pažnje poklanjaju didaktičkim i metodičkim pitanjima nego sadržajima samog obrazovanja i njegovoj metodološkoj dimenziji, a i nastavnicima. To otkriva određenu neravnomernost u pristupu marksističkom obrazovanju u vezi sa izloženim sadržajem odnosa činilaca klasno-revolucionarnog osveščavanja i načinom oblikovanja klasno-revolucionarne svesti, odnosno uticaja ove svesti na formiranje ličnosti mladih generacija i starešina. Ne umanjujući značaj metodike marksističkog obrazovanja, kao sredstva prenošenja znanja, mora se naglasiti da stvarna delotvornost marksističkog obrazovanja nije presudno vezana za didaktiku i metodičko oblikovanje planova i programa, pa ni za način njihove realizacije, nego prvenstveno za njihovu sadržajnost i utemeljenost njihove metodološke dimenzije — metode. Didaktika i metodika »operacionalizuju« sadržaj i metodu realizacije planova i programa u racionalne postupke nastavnog procesa. One tek tako i postaju delotvorne, jer

uključuju bogatstvo sadržaja i bogatstvo sazajnih postupaka u svoje »operativno« vaspitno-obrazovno područje.⁴

5. Ulaganje napora u poboljšanje nekih postojećih rešenja u sistemu marksističkog obrazovanja je neophodnost jer samo pravilna rešenja omogućuju i pravilan odnos učenika — pitomca prema tom obrazovanju. Taj odnos u celini je pozitivan, iako se od strane učenika — pitomaca upućuju i neke zamerke sadašnjem sistemu obrazovanja, posebno na račun interesantnosti njegovog sadržaja. Oni tvrde da dobijaju dovoljno znanja, čak više od svojih vršnjaka van vojnih škola, ali istovremeno tvrde da su oni, iako sa manje znanja, slobodniji i samostalniji u tumačenju mnogih aktuelnih pitanja iz našeg društvenog života, dok za sebe kažu da uvek »čekaju da dobiju zvanična tumačenja« ili direktive za delovanje u konkretnim uslovima. To očitó potvrđuje istinu da marksističko obrazovanje u vojnim školama obezbeđuje potreban obim znanja ali da ne postiže u potpunosti ostale ciljeve, kao što su: osposobljavanje za samostalnu primenu tih znanja i razvijanje slobodnog i samostalnog mišljenja.

6. Značajan elemenat sistema marksističkog obrazovanja su i godišnji programi ideološko-političkog obrazovanja starešina i građanskih lica na službi u JNA. Njihov značaj je, pre svega, u tome što obezbeđuju kontinuitet marksističkog obrazovanja mladih starešina posle završetka vojnih škola. Ali to ne znači da su oni manje značajni i za ostale starešine, posebno kada se ima na umu da se interesovanje starešina za samoobrazovanjem vremenom smanjuje. U sadržaju i metodama idejno-političkog obrazovanja starešina i građanskih lica na službi u JNA takođe se pojavljuju neki problemi kojih moramo biti svesni, iako u tom smislu nisu vršena neka ozbiljnija istraživanja. Tako, na primer, u programu tog oblika obrazovanja preovlađuju aktuelne teme, dok su obično izostavljene one koje bi na jednom višem nivou — s obzirom da se radi o starešinama, obrađivale neke ključne probleme marksizma vezane za našu ukupnu društvenu praksu, uključujući i praksu u oružanim snagama.

Metod idejno-političkog obrazovanja posebno zasluđuje pažnju. Debate, kakve su sada, s obzirom na njihovu pripremu i vođenje u većini slučajeva nisu pokazale neku izrazitu prednost nad nekim drugim metodama i oblicima rada. Razlog prisutnosti izvesnih pro-

⁴ Nekoliko relativno svežih primera našeg angažovanja govori očitó o preferiranju upravo metodičkih problema. Setimo se akcije da se pišu metodike za sve predmete, čak i za one za koje didaktičkih i metodičkih potreba nije bilo; ili skupova nastavnika predmeta društvenih nauka na kojima su se uglavnom razmatrali problemi metodike, iako su nastavnici osećali potrebu za raspravama i o sadržajima.

blema u idejno-političkom obrazovanju je verovatno i u tome što se realizacija njegovih programa prepušta uglavnom mladim starešinama koje su tek izašle iz škola, a koje bi trebalo još mnogo i sami da uče. Međutim, čini nam se da je, ipak, osnovni razlog u nedovoljnoj zainteresovanosti pojedinaca za ovaj oblik obrazovanja, koja proizilazi iz često ne baš pravilnog opšteg njegovog tretmana.

7. Literatura koja služi za sticanje i usvajanje marksističkih znanja je veoma značajna za postizanje ciljeva marksističkog obrazovanja. Činjenica da se, nažalost, sve manje čitaju izvorna dela klasika marksizma i drugih istaknutih marksista zahteva da se o literaturi koja se koristi u našim školama mora još više voditi računa. Međutim, relativno slabo poznavanje sadržaja izvornih dela marksizma, uključujući i dela nastavljača njihovih ideja, nije karakteristično samo za učenike — pitomce, već delom i za starešine, pa čak i za pojedine nastavnike predmeta društvenih nauka.

Treba istaći da postoji mali broj udžbenika koji su prihvaćeni kao zadovoljavajući od učenika — pitomaca i nastavnika. Još manji je broj udžbenika koji su napisali nastavnici za svoj predmet. Ako se isključe oni nastavnici koji nisu u mogućnosti da za svoj predmet napišu udžbenik, među njima ima i onih koji su u mogućnosti, ali, ipak, to nisu uradili. Zbog toga, udžbenike uglavnom pišu ljudi koji su van JNA. To ne mora da bude loše ako bi se nastavnici više angažovali bar u koncipiranju i didaktičkom oblikovanju njihovih sadržaja. Međutim, često i to izostaje, pa uspeh u sticanju i usvajanju znanja presudno zavisi od sadržaja udžbenika. Zbog toga pri pisanju udžbenika i druge potrebne literature ne bi se smela isključiti uloga nastavnika koji predaje određeni predmet u konkretnoj školi ili isti predmet na nekom višem nivou školovanja u oružanim snagama.

IV

Iako su izložena zapažanja u ovom prilogu bila dosta kritička, ona ne mogu da umanje neke, zaista značajne rezultate koji se postižu u procesu marksističkog obrazovanja i idejnog delovanja u vojnim školama. Sa njima smo želeli da ukažemo na nužnost stalnog praćenja ukupnog rada u tom području, pri čemu je otkrivanje eventualnih nedostataka korektiv naše ukupne prakse i našeg ukupnog angažovanja u poboljšanju sistema marksističkog obrazovanja, mobilisajući sve činioce tog sistema, a posebno odgovorne za njegovo kreiranje. Za to imamo dovoljno unutrašnjih rezervi i snaga a, kako se vidi, i potrebe.

Prema iznetim zapažanjima, okosnica naših napora mora da bude: *prvo*, aktivno angažovanje svih činilaca na poboljšanju sadržaja i metoda marksističkog obrazovanja, a posebno programa u vojnim školama; *drugo*, stalno osposobljavanje i adekvatan izbor starešina — nastavnika, s obzirom na njihovu neposrednu ulogu u realizaciji sadržaja marksističkog obrazovanja i postizanja postavljenih ciljeva; i *treće*, borba za stvaranje što boljih uslova i odnosa prema ovom obliku obrazovanja u vojnim školama i, šire, ukupne armijske javnosti, a posebno najodgovornijih starešina.

Moguća su brojna poboljšanja, i to:

1) Potrebno je izvršiti što veću integraciju sadržaja, inače, nepotrebno velikog broja predmeta marksističkog obrazovanja. To bi, između ostalog, bilo u skladu sa marksizmom kao celovitim mišljenjem i teorijom, a omogućilo bi i racionalnije korišćenje planiranog vremena za to obrazovanje. Pri tome, treba imati na umu da se, na primer, politička ekonomija, sociologija ili filozofija u vojnim školama ne mogu predavati kao na odgovarajućim fakultetima, jer vojne škole ne školuju ekonomiste, sociologe i filozofe, već buduće starešine, kojima će biti potrebno znanje celine marksizma kao revolucionarne i humanističke teorije i ideologije, a ne samo pojedini aspekti te teorije. Takva znanja bi im omogućavala da se snađu u rešavanju društvenih problema, da ih razumeju u duhu Marksovog mišljenja i da se aktivno angažuju, a i druge svojim primerom iniciraju u traženju adekvatnih rešenja;

2) Neophodno je marksizam, odnosno sadržaje programa marksističkog obrazovanja, očistiti ponekad od marksizmu tuđih i pogrešnih shvatanja koja su ušla pod uticajem neprihvatljivih shvatanja marksizmu. U tome treba tražiti oslonac u izvornim delima klasika marksizma i delima onih mislilaca i revolucionara, a pre svega Tita, koji su svojim ukupnim teorijskim i praktičnim angažovanjem obogatili i razvili marksističku misao. U vezi s tim, neophodno je marksističku teoriju čvršće povezati sa ukupnom našom društvenom praksom, bez čega marksističko obrazovanje u vojnim školama, s obzirom na izrečeni Titov zahtev, gubi osnovni smisao;

3) Nužno je neprekidno nastojanje nastavnika da budu u vrhu teorijskih i praktičnih dostignuća Marksovog mišljenja, da poznaju marksizam, uključujući i do sada često zapostavljanu njegovu metodološku dimenziju. To će biti prepreka prodorima nemarksističkih shvatanja u naše škole i njihove programe. Istovremeno, to će omogućiti nastavnicima da u nastavnom procesu uspešno osmišljavaju našu ukupnu praksu, a posebno praksu oružanih snaga. U vezi s tim,

moraju se prevladati ne tako retka shvatanja da predmete društvenih nauka može da predaje i nastavnik kao priučeni stručnjak koji ne zna mnogo više od svojih učenika — pitomaca;

4) Neophodno je dovesti u sklad odnos svih starešina, počev od nastavnika i uprava škola pa dalje, prema ukupnom sistemu marksističkog obrazovanja sa njegovim značajem, potrebom i ciljevima. U vezi s tim, nužno je stalno imati uvid u probleme pri realizaciji sadržaja marksističkog obrazovanja, obezbediti mu onu ulogu koja mu objektivno pripada, s obzirom na karakter našeg društva i prirodu njegovih oružanih snaga. Time će se obezbediti povoljna radna atmosfera u vojnim školama, veće zalaganje nastavnika i učenika — pitomaca i potpuno postizanje postavljenih ciljeva sistema marksističkog obrazovanja.

Potpukovnik

mr DRAGOLJUB DAMNJANOVIĆ

Značaj i uloga motivacije u formiranju svestrano razvijene ličnosti starešine

1. O pojmu svestrano razvijene ličnosti

Određivanje pojma svestrano razvijene ličnosti je metodološki korak u definisanju i ostvarivanju cilja vaspitanja i obrazovanja, koji uslovljava koncepciju, sistem, organizaciju, metode, sredstva i vrednovanje nastavno-obrazovnog rada. Prema tome, to nije samo usko pedagoško-andragoško pitanje, već filozofsko, sociološko, idejno-političko, antropološko i psihološko. Interdisciplinarni pristup u proučavanju svestrano razvijene ličnosti proizlazi iz suštine čovekovog bića. U svojoj stvarnosti ona je sveukupnost svih društvenih odnosa. Tu sveukupnost možemo sagledati samo ako čoveka objasnimo i shvatimo kao generičko biće, kao istoričko biće, kao društveno biće, kao svesno biće, kao stvaralačko biće i biće rada.